

“हरिद्रा कटुका तिक्ता क्लृप्तोष्णा कफपित्तघ्नत् । वग्यां
त्वग्दोषमे हास्यशोषपाण्डुव्रणपापहा” । (वनहरिद्रा)
“अरग्यहृत्तद्वीकन्दः कुष्ठवातासृणाशनः” । (कर्पूर-
हरिद्रा) “दायीं भेदास्त्रगन्धा च सुरभिचामुदात्त च ।
कर्पूरा पद्मपत्रास्यात् सुरभिः सुरनायिका । आम्नगन्धि-
हरिद्रा या सा शीता वातह्वा मता । पित्तहृत्सधुरा-
तिक्ता सर्वकण्डूविनाशनी” भावप्र० ।

हरिद्रागणेश पु० हरिद्रावर्णयुक्तो गणेशः । पीतवर्णं
गणेशभेदे तन्त्रधारः । [स्त्रियां ङीष् ।

हरिद्राङ्ग पु० स्त्री० हरिद्रेव व्यङ्गमस्य । हरितालखगे शब्दच०

हरिद्राभ पु० हरिद्रेव आभाति आ+भा-क । १ पीतबाले
(पियासाल) २ कर्पूरके ३ पीतवर्णं च । ४ तद्वति लि०
अमरः ।

हरिद्राराग लि० हरिद्राया इव रागः रङ्गनमहरागः ।
अस्विराहरागे षोडशे । “अणमात्राहरागश्च हरिद्रा-
राग उच्यते” हला० ।

हरिद्रु पु० हरिः हरिद्वर्णौ दकादिद्वारा द्रुः । १ दण्डमाले
हेमच० । २ दारुहरिद्रायाश्च अमरः । [तीर्थभेदे

हरिद्वार न० हरेस्तत्प्राप्तेः द्वारं शिवनात् । स्वनामख्याते
हरिनामन् न० हरेर्नाम तदाख्यानं वा । १ विष्णु नामनि

२ तदाख्यानं च हरेरिव नामास्य । ३ सुदुगे पु० त्रिका० ।

हरिनेत्र न० हरेर्नेत्रमिव । १ अतपद्मे राजनि० । ६त० ।
२ विष्णोर्लोचने । हरेः सिंहस्यैव नेत्रस्य दीर्घत्वात् ।

३ पेचके पु० स्त्री० । त्रिका० । स्त्रियां ङीष् ।

हरिन्मणि पु० हरिद्वर्णौ मणिः । नरकते मणौ अमरः ।

हरिन्मुद्ग पु० हरिद्वर्णौ सुदुग्मः । शरदि पके सुदुगे राजनि० ।

हरिप्रिय न० हरेर्विष्णोः प्रियम् । १ काकीयके चन्दने
शब्दच० । २ उशीरे राजनि० । ३ कदम्बे पु० शब्दच० ।

४ पीतभङ्गराजे ५ विष्णु कन्दे ६ करवीरे ७ शङ्खे दण्डसूत्रे
पु० राजनि० । ८ शिवे २० वातले च पु० । ११ लक्ष्म्यां स्त्री

१२ खलसां १३ पृथिव्यां १४ द्वादश्यां तिथौ च स्त्री ।
१५ हरिवक्त्रभे त्रि० । [अमरः ।

हरिबालुक न० हरेर्विष्णोः प्रिया बालुकास्य । शब्दच० ।
हरिभक्त लि० हरो विष्णो भक्तः । १ विष्णु भक्तिश्रुते “सर्व

जीवेषु यो विष्णुं भावयेत् सप्तभावतः । हरो करोति
भक्तिञ्च हरिभक्तः स च सतः” ब्रह्मपु० ३५ अ० ७ क्ते

२ सर्वत्रसमदृष्टिपूर्वक हरिसेवके पु० । [शब्दर० ।

हरिभद्र न० हरिं भद्रयति सत्पर्ययति अच् । हरिबालुके

हरिभुज् पु० हरिं भेजं भुङ्क्ते भुज-किप् । सर्पे शब्दच० ।

हरिमन्य पु० मन्यते मन्यः हरिमन्य एकदेशो यस्य । १ चणके
राजनि० तस्य बल्लमन्यनेऽपि पीतत्वामपायात्तथात्वम् ।

हरिं सर्पे मयाति मन्य-अच् । २ गणिकारिकायाम्
शब्दच० । ३ देशभेदे पु० भरतः । [चणके भरतः ।

हरिमन्यक पु० हरिः पीतो मन्य एकखण्डो यस्य कप् ।

हरिमन्यज पु० हरिमन्यो देशभेदे जायते जन-ङ । चणके
अमरः । २ कण्ठसुदुगे च हेमच० । [हेमच० ।

हरिय पु० हरिं हरिवर्णं याति या-क । पीतवर्णघटके

हरिलोचन पु० स्त्री० हरेरिव लोचनमस्य । १ कर्कटे (कौ कडा)
त्रिका० । २ पेचके ।

हरिवंश पु० ६त० । १ विष्णुवंशे हरेर्वंशो वग्यांस्वेनाख्यत्व
अच् । महाभारतान्तर्गते खिलरूपे व्यासकृते २ पन्थभेदे ।

तत्प्रतिपाद्यविषयाश्च हरिवं० ३२५ अ० उक्ता यथा
“हरिवंशेऽत्र दत्तान्ताः कीर्त्तयन्ते क्रमशोदिताः । तत्ता-

दनादिधर्मस्तु सतसर्गस्ततः परः । पृथ्वीवैश्वस्य चा-
ख्यानं मनुनां कीर्त्तनं तथा । वैश्वतकुलोत्पत्तं तु न्यु-

भारकथा तथा । गाढवोत्पत्तिरस्त्रकुवंशस्याप्यनुकी-
र्त्तनम् । पिडकसप्तद्योत्यस्य शोभस्य च बुधस्य च ।

असावसरन्वयस्य कीर्त्तनं कीर्त्तिवर्द्धनम् । द्युतिप्रतिष्ठे
शक्रस्य प्रसवः अक्षरद्विजः । दिोदासप्रतिष्ठा च

त्रिभङ्गोः अत्रियस्य च । यथातिचरितस्यैव पुत्रवंशस्य
कीर्त्तनम् । कीर्त्तनं क्षणसम्भूतैः स्यन्नन्तकमपेक्षया ।

संक्षेपात् कीर्त्तिता विष्णोः प्रादुर्भासस्ततः परम् ।
तारकानययुद्धश्च ब्रह्मसोकस्य वर्णनम् । योगनिद्रासप्त-

त्यं विष्णोर्वाक्यश्च वेधसः । पृथ्वीवासश्च देवानासंगा-
वतरणं तथा । ततो नारदवाक्यश्च स्रप्रगर्भविधिस्तथा ।

अर्थात्तवः पुनः क्षणसप्तत्यतिः प्रपञ्चतः । गःप्रजे
गमनं विष्णोः शकटस्य निवर्त्तनम् । पूतनाया बभौ

भङ्गो यमस्त्राजुर्नयोरपि । हृत्कर्मसर्दनस्यैव हन्दावन-
निवेशनम् । प्रादुर्भो वर्णनस्यापि यस्तनासुददर्शनम् ।

कालियस्यापि दमनं धेनुकस्य वधस्तथा । प्रलब्धनिधन-
स्यैव शरदुवर्णनमेव च । गिरिवज्रप्रहत्तश्च गोवर्द्धन-

विधारणम् । गोविन्दस्याभिषेकश्च गोपीसंक्रोडनं तथा ।
अन्यकस्य च वाक्यानि केशिनो विधनं तथा । अक्रूराग-

मनस्यैव नागलोकास्य दर्शनम् । धनुर्भङ्गस्य कथनं कंस-
वाक्यमतः परम् । कुवकयापीडितवशात्पूरात्प्रवृत्तथा ।

कंसस्य निधनस्यापि विस्मापः कंसयोषिताम् । उपसेना-